

A teljes nemzeti cikkrepertórium megvalósíthatóságának lehetőségei*

Úgy gondolom, Önök elé kell tárnom azokat az előzményeket, amelyek ahhoz a döntéshez vezettek, amelyről Monok István főigazgató úr nevében tájékoztató levelet írtam a Katalist-ra. Az MNB kiadványokat érintő kérdések között többek között szerepelt, hogy a „Magyar Nemzeti Bibliográfia. Időszaki Kiadványok Repertórium” című kiadványunk megjelentetése a 2002-es tárgyévvel lezárul. Természetesen többen érdeklődtek afelől, hogy a kiadvány megjelentetése zárul-e le 2002-vel, vagy az adatbázis építése is. Én még mindig hiszek abban, hogy csak a kiadványé, de feltehetően a repertórium építése sem folytatódhat a jelenlegi módon és a jelenlegi szervezeti keretekben, meg kell újulnia, meg kell teremtenie újjászületésének feltételeit, igazolnia kell változó körülmények közötti fennmaradásának hasznosságát és fontosságát.

Hogyan és miképpen? Erre a kérdésre a fenntartónak, az OSZK vezetésének és a szakmának együtt kell keresnie a választ, és megtalálnia a megoldást. Én csak arra vállalkozom, hogy mondandóm befejezéseként felvázolok egy lehetséges utat – ami feltehetően nem mond semmi újat –, de talán segítséget jelent. Kérem egyúttal a jelenlévőket és a szakmát, hogy az útkeresésben fogjunk össze, egyeítsük erőinket a könyvtárhasználók érdekében.

Előzmények

Az Országos Széchényi Könyvtár vezetése 2002 októberében és novemberében tárgyalásokat folytatott arról, hogy miként lehetne az OSZK-n belül ésszerűsíteni a cikkfeldolgozást, hogyan lehetne egyetlen adatbázisba integrálni a meglévő cikkadatbázisokat az IKER-t – azaz az MNB Időszaki Kiadványok Repertóriumát –, a Hungarika Információ Adatbázist és a MANCI-t.

A kérdés megválaszolásához szükség volt mindhárom adatbázis alapos vizsgálatára, gyűjtőkörük tisztázására, az egységesítési lehetőségek körüljárására és a rendelkezésre álló kapacitások elemzésére.

Végső soron belső munkaanyagként 2003 januárjára elkészült egy megvalósíthatósági tanulmány, „Javaslat az egységes folyóiratcikk-feldolgozásra az OSZK-ban”, Gál Julianna, Rácz Ágnes és Wolf Magda, a három cikkfeldolgozó műhely vezetőinek munkájaként. A 40 oldalas tanulmány kitér az OSZK-ban folyó cikkfeldolgozás jelenlegi helyzetére, ismerteti az IKER-t, a Hungarika Információ Adatbázist, a MANCI-t, valamint a könyvtörténeti adatbázist. Vizsgálja az átfedéseket, a

* Elhangzott a Magyar Könyvtárosok Egyesülete Bibliográfiai Szekciójának tanácskozásán 2003. április 15-én.

tárgyi feltárásban meglévő különbségeket. Leírja az egységes feldolgozás és a közös adatbázis-építés előnyeit. Pontosított gyűjtőkört vázol fel a három adatbázis számára, foglalkozik a technológiai kérdésekkel, és javaslatot tesz az AMICUS-ban való feldolgozásra, valamint az adatbázisból elkészíthető, elvárt kiadványokra, outputokra, szolgáltatásokra, végül tárgyalja a megvalósítás feltételeit.

Mellékleteiben összefoglalja, hogy

- milyen, webes felületen elérhető kurrens társadalomtudományi szakbibliográfiai adatbázisokról vannak ismeretei,
- jegyzéket közöl az irodalom- és történettudomány területéről feldolgozandó folyóiratokról,
- jegyzéket közöl a Hungarika Információ 2002–2003-ra érvényes forrásairól, és
- részletesen leírja a MANCI adatbázis gyűjtőkörét, időhatárait, méretét, hozzáférhetőségét, a MANCI alapján készülő kiadványokat és további feldolgozási kérdéseket.

Természetesen e szekcióülés keretében sem módom, sem felhatalmazásom nincs arra, hogy ezt a dokumentumot részletesen ismertessem, de néhány részletét ki szeretném emelni, annál is inkább, mert vizsgálati módszerét alkalmasnak és követendőnek tartom arra, hogy választ keressünk a teljes nemzeti cikkrepertórium megvalósíthatóságának újragondolásakor. Remélem azt is, hogy a teljes tanulmány publikálására minél előbb sor kerül.

Néhány, az elemzésben szereplő alapvető kérdést azonban szeretnék majd a szekcióülés elé tárni, és egyúttal elnézést kérek a szerzőktől, hogy nem jelzem az egyes mondatoknál a szó szerinti idézés tényét.

Az egész téma szempontjából az Önöket is érdeklő, következő kérdésekre térek ki:

- Hány szervezeti egységben folyik az OSZK-ban cikkfeldolgozás?
- Mi az OSZK feladatköre a repertorizálás terén?
- Mire terjedjen ki a gyűjtőkör?
- Mit ír elő törvény, jogszabály?
- Kielégíti-e a felhasználói igényeket a jelenlegi IKER?
- Szükség van-e országos sajtórepertóriumra és kiknek van rá szükségük?
- Kik a lehetséges szereplői egy nemzeti cikkrepertóriumnak?

Hány szervezeti egységben folyik az OSZK-ban cikkfeldolgozás?

Három szervezeti egység dolgoz fel cikkeket:

- az MNB Sajtórepertórium Szerkesztősége,
- a Hungarika Dokumentációs Osztály és
- a Könyvtártudományi Szakkönyvtár.

Van-e átfedés gyűjtőkörükben?

A repertórium és a hungarika információ adatbázis között sosem volt átfedés, hiszen az egyik csak hazai kiadványokban megjelenő cikkeket, a másik kizárólag külföldi kiadványok cikkeit dolgozza fel.

A repertórium és a MANCI között volt ugyan átfedés a könyvtártudományi és a könyvtörténeti cikkek vonatkozásában, de ezeket a műhelyek belső egyeztetéssel és munkaszervezéssel 1998-tól megszüntették.

A MANCI és a hungarika információ között még jelenleg is van átfedés, mert a MANCI – gyűjtőköre miatt – nem mondhat le a hungarikumok feldolgozásáról. A MANCI a hazai és a külföldi irodalmat egyaránt feltárja, a hazait szakterületéből adódóan teljes körűen, a külföldit erősen válogatva.

Mi az OSZK feladatköre a repertorizálás terén?

Úgy gondolom, hogy az MNB több mint fél évszázadot megélt cikcrepertórium – jobban mondva a háttérben álló adatbázis – nem szüntethető meg egyik napról a másikra. Komoly hagyományai vannak, hiszen 57 évfolyamon keresztül szolgálta a könyvtári tájékoztatást. Az OSZK egy, a NKÖM és a Könyvtári Kuratórium által jóváhagyott dokumentumban, amely az OSZK stratégiai céljait és cselekvési tervét fogalmazta meg a 2002-től 2004-ig terjedő évekre, azt írta le, hogy:

„Az IKB és az IKER adatbázisoknak az integrált könyvtári rendszerbe való konvertálása után lehetőség nyílik az időszaki kiadványok válogatott cikkeinek on-line adatbázisban való továbbépítésére, együttműködve más könyvtárakkal, melyek az egyes szakterületek feldolgozásáért felelnek. Az együttműködés feltétele a megfelelő hálózati összeköttetés és az Amicus kliensek megléte.

Jelenlegi állapot: Sem az IKER, sem az IKB nincs még betöltve az Amicusba (megjegyzem, az IKB betöltésére néhány napon belül sor kerül).¹ Az időszaki kiadványok cikkeinek feldolgozása osztottan működik több könyvtárban – különböző gépesítettségi szinten és különböző adatbázisokban, különböző adatbázis kezelőkkel.

A megvalósítás eszköze: Egyetlen központi adatbázis, melyet több telephelyről építenek azonos szoftver használatával, azonos elvek alapján”². (Elméleti vezérfonalként a stratégiai terv Vajda Erik 1994-es tanulmányát közölte, amely a megvalósítás tényleges módját illetően kiegészítésre szorul.)

A stratégiai tervben megfogalmazottak megvalósításának záloga természetesen a szükséges feltételek megléte, megteremtése, amely részben személyi és dologi költségek biztosítását, részben beruházásokat, azaz mindenképpen anyagi források mozgósítását jelenti. A feladat ellátásához azonban pénzeszközök nem állnak az OSZK rendelkezésére. Az IKER-ben a feldolgozást mindössze 6 munkatárs végzi. Sem a MANCI, sem a Hungarika Információ Adatbázis építéséhez nem elegendők a személyi és az anyagi források, főként ha figyelembe vesszük, hogy újrafogalmazott, jelentős fejlesztéseket igénylő feladataikat teljes körűen kívánják ellátni. Az OSZK vezetése úgy látja helyesnek, ha a meglévő erőket, azaz az IKER munkatársi gárdáját e két utóbbi területre csoportosítja át.

1 Az előadó megjegyzése.

2 Az OSZK stratégiai céljai és cselekvési terve, 2002–2004. 27. p.

Mi lehet – lesz – az OSZK újrafogalmazott feladata?

Felmerült egy olyan elgondolás, miszerint az OSZK-nak kizárólag a saját szak-könyvtári gyűjtőkörébe tartozó folyóiratcikkeket kellene feldolgoznia. Az OSZK gyűjti a magyar irodalom, a magyar nyelvtudomány és a magyar történettudomány műveléséhez szükséges hazai és külföldi irodalmat, gyűjti a könyvtörténeti (könyv-, írás-, nyomdászat-, könyvkötés-, könyvkiadás-, könyvkereskedelem- és sajtótörténeti) szakirodalmat. A három, már említett adatbázis közül az IKER új gyűjtőköre ennek megfelelően vállalná a hazai sajtóban megjelenő irodalom- és történettudományi cikkek feltárását. A figyelt periodikumokból a tárgykörbe tartozó cikkeket teljes körűen dolgozná fel. Az induló adatbázis 74 szakfolyóiratból és 166 vegyes tartalmú időszaki kiadványból állna, azaz összesen 240 címből. A kétségtelen személyzeti és anyagi források hiánya miatt azonban, az OSZK vezetése szerint, ez a merítés is túlságosan soknak tűnik ahhoz, hogy maradéktalanul és lehetőség szerint naprakészen vállalni lehessen a feldolgozást.

Az OSZK vezetése úgy véli, hogy a repertórium eddigi, válogató gyűjtőköre zavaró, nem szolgálja kellőképpen a tudományos kutatást, kijelenti egyúttal, hogy a szakterületi cikkbibliográfiák elkészítése az akadémiai intézmények feladata. Ezek a bibliográfiák integrálhatók az OSZK által felvállalt és gondozott cikk-adatbázisba.

A legfontosabb szakterületek, amelyeket az OSZK-nak vállalnia kell: a könyvtörténet – tágan értelmezve: az írás-, könyv-, nyomdászat-, sajtó- és könyvtártörténet, könyvművészet, kötés- és illusztrációtörténet, a könyvkiadás és könyvkereskedelem története és az olvasástörténet –, mindez a Kárpát-medencére, voltaképpen a mindenkori Magyarországra kiterjedően. Ez azért kiemelt terület, mert a nemzeti könyvtár legalapvetőbb feladatából, a nemzeti kiadványtermés megőrzéséből, könyvmúzeum voltából következik, és nincs másik magyarországi könyvtár, amely a nemzetinél teljesebben feltárhatja az idevágó irodalmat.

A bőségesen értelmezett szakterület irodalmát teljességre törekvően kell feldolgozni, vagyis az nem köthető rögzített folyóirat-jegyzékhez, hanem a szórványanyagot is be kell gyűjteni.

A magyar könyvtári szakirodalom teljességre törekvő feltárása, valamint a szakterületi hungarikumok számbavétele ugyancsak az OSZK feladata, mert egyedüli magyarországi szakkönyvtára az OSZK-ban működik.

A MANCI adatbázis teljességre törekedve tartalmazza a magyar könyvtári vonatkozású cikkirodalmat, és szándékában áll a könyvtári cikkirodalom retrospektív feldolgozása, aminek keretében minden magyar könyvtári időszaki kiadványt indulásától kezdve repertorizál. Ezt a célkitűzést nem becsülhetjük le, hiszen mindannyiunk számára rendkívüli jelentőséggel bír. (Zárójelben mondom, más kérdés, hogy mit veszít vagy mihez nem jut hozzá a nem könyvtáros felhasználó.) A külföldi szakirodalomból a MANCI válogatva dolgozza fel a könyvtár- és tájékoztatástudomány, könyv- és könyvtártörténet anyagát, beleértve a legfontosabb hungarikum cikkeket.

A Hungarika Információ Adatbázis feladata a külföldi irodalom alapján a hungarológia alaptémáinak feldolgozása az irodalom, történelem, nyelv és néprajz területén, a művelődéstörténet: iskola, egyház, könyvkiadás, valamint a kisebbségi helyzet, politikai, gazdasági és szociológiai vonatkozásaival együtt.

Az OSZK vezetőség álláspontja

Az OSZK vezetése tehát nem vetette el vagy kérdőjelezte meg eleve a teljes körű repertórium gondolatát, illetve annak szükségességét, de megvalósítását nem tekinti az OSZK feladatának, abból csak az előbbieken ismertetett szakterületek feldolgozását tartja sajátjának. Monok István főigazgató úr úgy véli, hogy az akadémiai intézetek párhuzamosan építik internetes szakkönyvtárjukat, s ennek következtében rendkívül sok a párhuzamos feldolgozás.

Aggályaink ellenére ő meg van győződve arról, hogy a nemzeti cikkbibliográfia, tekintetbe véve a szakkönyvtárakban, a megyei könyvtárakban és a Fővárosi Szabó Ervin Könyvtárban folyó feldolgozásokat is, előbb-utóbb működni fog. Afelől sincsenek kétségei, hogy a fenntartó jóvá fogja hagyni a tervezett lépést, azaz a Repertóriumnak az OSZK-n belüli befagyasztását.

Az OSZK Nemzeti Bibliográfiai Központja vezetőjének aggályai

A vezetői értekezleten, amely a kérdést tárgyalta, a Nemzeti Bibliográfiai Központ vezetőjeként aggodalmamat fejeztem ki, miszerint semmi garanciát nem látok arra, hogy akadémiai vagy tudományos kutatóintézetek, ezek között is a nyelvtudomány, a történettudomány és az irodalomtudomány terén komoly lépéseket tettek volna saját szakterületük cikkrepertóriumainak kezdeményeire: ezeknek nyomuk sincs a weben.

Arra sem látok garanciát, hogy kutatóintézeti munkatársak vagy könyvtárosok egységes, szabványos feldolgozással törekednének cikkadatbázisok építésére, amelyeket mondjuk, az OSZK és más szakkönyvtárak országos adatbázissá tudnának kiegészíteni. Fő aggályom, hogy a kutatóintézetekben nem állnak rendelkezésre a forrásdokumentumok, főként a vegyes tartalmú időszaki kiadványok tekintetében, hiszen a köteles példányok révén ezek az OSZK-ban vannak meg a legteljesebb mértékben.

Ugyanakkor be kellett látnom, hogy a fokozatos és könyörtelen létszámleépítés következtében a 6 fős munkatársi gárda nem tudja elvégezni az IKER naprakész építését – hagyományos gyűjtőköre szerint évenként 11-12 ezer cikk igényes feldolgozását –, azaz évek óta komoly lemaradásokkal küzd. Bevallom, magam is a mellé tettem le a voksot, hogy ne vállalkozunk olyasmire, ami eleve kudarcra van ítélve. Felmerül azonban a kérdés, hogy milyen tájékoztatási eszközök fogják betölteni azt a funkciót, amelyet – most ne vitassuk, hogy milyen frissességgel – a repertórium és főként a weben elérhető, rendkívül felhasználóbarát IKER adatbázis betölt, jobban mondva betöltött.

Mit ír elő törvény, jogszabály?

Az 1997. évi CXL. törvény III. részének III. fejezetében a 60. § rendelkezik a nyilvános könyvtári ellátás rendszerének működtetését és fejlesztését segítő központi szolgáltatásokról: b) pontjában szerepel e szolgáltatások között a következő: „a Magyarországon keletkezett sajtótermékek kötelespéldány-szolgáltatáson ala-

puló teljes körű gyűjtése, egyéb, Magyarországon keletkezett dokumentumok, valamint a külföldi hungarikumok gyűjtése, továbbá **mindezek** megőrzése, **bibliográfiai számbavétele** és rendelkezésre bocsátása, továbbá a köteles példányok elosztása”.

A bibliográfiai számbavétel tehát központi szolgáltatásnak minősül.

A IV. fejezet részletezi a nemzeti könyvtári feladatokat. A 61. § 4. pontjától kezdődően a következőket találjuk: „... a nemzeti könyvtár alapfeladatai:

- a) a Magyarországon keletkezett sajtótermékek kötelespéldány-szolgáltatásra alapozott gyűjtése, megőrzése, szétosztása,
- b) a külföldön megjelent hungarikumok teljességre törekvő gyűjtése, feltárása, megőrzése,...
- d) a **nemzeti bibliográfia készítése.**”

Kétségbevonhatatlan tény, hogy „sajtótermékekről”, gyűjtésükről, megőrzésükről és „nemzeti bibliográfia készítéséről” rendelkezik a törvény, és nem arról, hogy ez a bibliográfiai számbavétel milyen mélységű, milyen részletező legyen.

Az OSZK alapító okirata is sommásan intézi el a nemzeti bibliográfia kérdését, amennyiben azt írja le a 2000-ben, a Kulturális Közlönyben megjelentek szerint, hogy az OSZK

„2. d) készíti és kiadja a Magyar Nemzeti Bibliográfiát”.

Törvény és jogszabály tehát nem mondja ki szó szerint sem azt, hogy a cikk-repertórium a nemzeti bibliográfiai rendszer része, sem azt, hogy ennek felelőse az OSZK.

A könyvtárnak a NKÖM által 2001-ben jóváhagyott Szervezeti és Működési Szabályzata ugyan még magába foglalja, hogy az MNB Sajtórepertórium Szerkesztősége feladatköre:

- „– az MNB Időszaki Kiadványok Repertórium a gyűjtőköri szempontjainak alapján a köteles példányként beérkezett periodikumok válogatása, a forrásbázis karbantartása;
- a társadalom- és természettudományi cikkanyag bibliográfiai leírása, szakszavazása, tárgyszavazása és revíziója az IKER adatbázisban, különböző outputok (MNB Időszaki Kiadványok Repertórium, évi 12 füzet, MNB Sajtórepertórium CD-ROM évente kétszeri) szerkesztése.”

A fenntartónak jóvá kell tehát hagynia az SZMSZ módosítására tett javaslatot, miszerint az MNB Sajtórepertórium szervezeti egysége szűnjön meg.

Tegyük fel ezek után a kérdést:

Kielégíti-e a felhasználói igényeket a jelenlegi MNB IKR–IKER?

Ha abból indulunk ki, hogy a teljes könyvtárhasználói kör számára releváns információt nyújt-e az MNB IKR a hazai cikkeirodalomból, egyértelmű a válasz. Ezt az előttem szólók részletezték, a szakirodalomban számosan kifejtették, Vajda Erik többször idézett tanulmánya is megállapította, így én is csak

tényként szögezhetem le. Az is bizonyos, hogy a hasonló magyar tájékoztatási eszközök számos duplum tételt tartalmaznak a koordinátlanság miatt, valamint tény, hogy a sok erőfeszítés ellenére jócskán maradnak fehér foltok.

Mi a cél?

Feltételezem, hogy a hazai könyvtárosi és könyvtárhasználói kör számára optimális megoldást és tájékoztatási eszközt egy teljes körű hazai cikkadatbázis megvalósítása jelentené.

Jogos az igény és jogos a könyvtárak részéről a megvalósíthatóságra való törekvés. Mi több, nemcsak bibliográfiai számbavételt igényel a mai felhasználó, hanem azt is, hogy ha rátalált a kívánatos cikk, cikkek adataira, magukat a közleményeket is olvashassa. Ma már van erre technikai lehetőség, sok periodikum esetében megvalósulhat a teljes szövegű, hálózati hozzáférés, más esetekre pedig a lelőhely-tájékoztatás és a könyvtárközi kölcsönzés, másolatszolgáltatás áll rendelkezésre.

A célkitűzést és a megvalósíthatóság alternatíváit Vajda Erik tanulmánya világosan megfogalmazta, rögzítette. Hozzátehetünk-e mi ehhez még valamit? Van-e a magyar könyvtáros közösségnek akarata, ereje, és vannak-e eszközei a teljes cikkrepertórium megvalósítására? Úgy gondolom, el kell ezen gondolkodnunk, meg kell fogalmaznunk céljainkat és igényeinket, ki kell dolgoznunk cselekvési tervünket és a megvalósítás aprólékos lépéseit, a költségek és a várt haszon elemzésére is kiterjedően.

Az említett OSZK vezetői döntés is egy ilyen megoldás keresésére készíti a szakmát. Ha szembe találjuk magunkat valaminek a hiányával, és a hiányt meg akarjuk szüntetni, az ösztönzője kell hogy legyen cselekvéseinknek. Ha elfogadjuk a nem kielégítő, a régi beidegződésen és gyakorlaton alapuló hiányos megoldásokat, nem születhet új, eredményesebb, szélesebb felhasználói kört szolgáló, jól működő munkamegosztáson alapuló cikkrepertórium.

A cél elérésének módja

Mi lehet a cél elérésének módja – ha elérendő célként egy on-line nemzeti cikkbibliográfia adatbázis felállítását tartjuk kívánatosnak?

Pályázat szakmai összefogással, könyvtárak konzorciumával

Elsőként a fenntartó minisztérium elvi beleegyezésének megnyerésére, majd a mai környezetben való megvalósítás kidolgozásához szükséges pályázati forrás elnyerésére van szükség. Nem lehet eléggé hangsúlyozni, hogy önmagában a hálózat és az ott véletlenszerűen felbukkanó tartalom nem jelent megoldást.

Esetünkben a hálózaton hozzáférhető, szisztematikusan épített on-line adatbázis van olyan hasznos, mint a sokszor véletlenszerűen, összehangolatlan módon támogatott digitalizálási projektek látványos megvalósítása. Meg kell győzni a döntéshozókat arról a szándékról, hogy egy on-line nemzeti cikkadatbázis a tartalomhoz

való hozzáférés elsőrendű eszköze, amely minden szinten szolgálja az állampolgár informálását, ennél fogva megéri a ráfordítást. Van már előttünk példa, éppen az ez évtől működő MOKKA. Tűzzük ki célként a cikk-MOKKA megvalósítását. Könyvtárak konzorciuma pályázzon, először tanulmány készítésére.

Mire terjedjen ki egy újabb pályázati tanulmány?

Teljes körűen mérje fel a létező cikkadatbázisokat, sorolja fel folyóiratcímekek szerint, mely intézmény mely címeket dolgozza fel tartósan és szakmailag hitelesen, megbízhatóan. Kiindulópontként tételezzük fel, hogy az egyes tudományterületi szakfolyóiratok cikkeinek feldolgozásáért a tudományterületi szakkönyvtárak lesznek felelősek. Minden egyéb esetben az egyes címeknek – napi- és hetilapok, vegyes tartalmú időszaki kiadványok, irodalmi lapok, főként helyismereti anyagot tartalmazó periodikumok – gazdára kell találniuk. Természetesen számba kell venni a feldolgozási körbe bevonandó címeket. Ehhez az Időszaki Kiadványok Bibliográfiája adatbázis elemzése alapvető támpontul szolgál. Meg kell találni a forrásdokumentumok őrzési és feldolgozási helyét. Hazai területen nyilvánvaló, hogy a köteles példányban részesülő könyvtárak döntő szerepet játszanak, de ugyanilyen fontosak a szakkönyvtárak, a felsőoktatási, a megyei és a települési könyvtárak. Meg kell egyezni a feldolgozási szintben, azaz abban, hogy mely közleményekre terjedjen ki. A forrásdokumentumok számának felmérésével együtt becslést kell készíteni a feldolgozásban számba jövő cikkek számáról is. Az egyes címek gazdájának egységes, szabványos leírást kell készíteniük a cikkekről, kiegészítve azokat a szabványos besorolási adatokkal, és a rekordokat közös adatházisba töltve vagy közös adatbázisban létrehozva egyesíteniük. Egyedül ilyen módon lehet kiküszöbölni a párhuzamos feldolgozásokat és megvalósítani az egységes nemzeti cikkadatbázist. Ez természetesen nem zárja ki helyi, intézményi adatbázisok létét vagy gazdagabb tartalmát.

Hogyan és hol pályázzunk?

Úgy vélem, hogy meg kell keresni vagy ki kell várni kell azt a pályázati kiírást, amely tartalomszolgáltatást támogat, mégpedig az EU előtt is fontos témakörben. A potenciális résztvevőknek konzorciumként kell pályáznuk a nemzeti cikkrepertórium létrehozására, fenntartására. A pályázatnak ki kell térnie a megvalósíthatóság részleteire, feltételeire, **be kell bizonyítania a célkitűzés hasznosságát, illetve a megvalósítás elmaradásának károosságát.** Mindezeket előkészíthetjük, megtárgyalhatjuk szélesebb körben a következő, nagykanizsai vándorgyűlésen, vagy addig is a szaksajtóban.

Indokoljuk azt, hogy miért nem célszerű kizárni a Magyar Nemzeti Bibliográfia rendszeréből a cikkeket. A Könyvtárosok kézikönyve 2. kötetében az MNB-t tárgyaló fejezet – Murányi Lajos munkája – az IKR-t még a nemzeti bibliográfia részeként írta le, és a jóval szélesebb körű feldolgozás lehetőségeiről szólva Vajda Erik tanulmányára hivatkozott. Felidézte az 1990-es debreceni bibliográfiai értekezletet, ahol a kurrens nemzeti bibliográfia területén szükségesnek látták az időszaki kiadványok repertóriumára és más cikkbibliográfiai munkálatok közötti kooperáció szélesítését.

A retrospektív digitalizálási terv

Biztató hírként addig is közölhetem, hogy „Az Országos Széchényi Könyvtár digitalizálási gyakorlata és tervei” című, miniszteriális szintekre felterjesztett dokumentum, illetve annak az MNB Sajtórepertórium 1946-tól 2002-ig fejezete célként tűzte ki a nyomtatásban megjelent és részben vagy egészben adatbázisban tárolt sajtórepertórium egységes, a weben hozzáférhető adatbázisba szervezését, a kutatás és a tájékoztatás számára a hasznosíthatóság biztosítását, az EPA-ban, az elektronikus periodika archívumban a teljes szövegű cikkekhez való hozzáférés megvalósítását.

Ennek jelenlegi állapota: az 1946 és 2002 közötti időszak tárgy- és névmutatója helyi hozzáférésű adatbázisban áll rendelkezésre. Az 1993 és 2002 közötti bibliográfiai tételek és mutatók MicroISIS alapú, a weben is hozzáférhető adatbázisban található, mintegy 140 000 tétel.

A digitalizálás módszere: a csak nyomtatásban meglévő kötetek teljes anyagának adatbázisba rögzítése. A már létező és a kéziratos anyag rögzítésének eredményeként létrejövő adatbázisok közös adatbázisba konvertálása.

Mindezek megvalósításának eszköze: az OSZK-n belül a cél megvalósítására, az irányításhoz, ellenőrzéshez 2-3 fős munkacsoport felállítása, az anyag rögzítéséhez külső cég igénybe vétele.

Pillanatnyilag itt tartunk. Előttünk a kérdés, hogyan tovább? A tények felsorolását és javaslataimat gondolatébresztőnek, vitaindítóknak szántam.

Berke Barnabásné

Digitális segítség olvasóknak és íróknak

Interjú Magos Györggyel és Hámory Zsófiával a Digitális Irodalmi Akadémiáról

Kertész Imre irodalmi Nobel-díja kapcsán került a figyelem középpontjába a Digitális Irodalmi Akadémia*. Azok, akiknek példányuk nem volt, de szerették volna elolvasni a regényt és volt internetes hozzáférésük, letölthették a teljes szöveget. Akkoriban gyakran emlegették a DIÁ-t, s kiderült, nemcsak az irodalmi művek, de életrajzok, bibliográfiák, szakirodalom is található ezeken az oldalakon, sőt, egy-egy idézetnek is gyorsabban a nyomára bukkanhatunk a rendszer segítségével.

Elsőként *Magos Györggyel*, a Digitális Irodalmi Akadémia vezetőjével a megalkulás történetéről, működésükről és a tervekről beszélgetek.

* <http://www.irodalmiakademia.hu>.

– *Milyen céllal, kik hozták létre a Digitális Irodalmi Akadémiát?*

– 1998 elején jutott eszébe Török Andrásnak, a Nemzeti Kulturális Alap akkori elnökének, hogy az írók támogatását - amelyre óriási szükség lenne -, esetleg oly formában lehetne megvalósítani, hogy a műveiket az interneten szolgáltatná egy intézmény. Megalakulásakor a Magyar Irodalom Háza dolgozta ki a programot, amelynek egyik része volt a Magyar Irodalmi Múzeum, a korábbi, majd későbbi Petőfi Irodalmi Múzeum, másik része a Kortárs Irodalmi Központ. A Kortárs Irodalmi Központnak volt a feladata, hogy megszervezze és létrehozza a Digitális Irodalmi Akadémiát részben mint virtuális testületet, amelynek egyetlen feladata, hogy évente új tagot válasszon. A Kortárs Irodalmi Központ további feladata volt, hogy kidolgozza a szolgáltatás irodalmi szempontjait. A tervekben az fogalmazódott meg, hogy minden tagnak minden művét digitalizáljuk és azt szolgáltatjuk. A műveken kívül az írók által felkért vagy megnevezett szakértők megírják az írók életrajzát, ezen túlmenően összeállítják a műveiknek a bibliográfiáját és a róluk szóló szakirodalmat. Tehát nem pusztán műveket közlünk, hanem az irodalom iránt mélyebben érdeklődőknek vagy akár irodalmároknak is kutatási lehetőségeket biztosítunk, vagy segítjük a munkájukat. Így jött létre 39 taggal a Digitális Irodalmi Akadémia. 1998 áprilisában az akkori Kulturális Minisztérium támogatásával pályázatot nyújtottunk be a Nemzeti Kulturális Alaphoz, és a bizottság áprilisban elfogadta a pályázatot. Évi 100 millió forintos támogatást szavaztak meg a programnak. Ezután kértük fel az írókat a csatlakozásra. Ez akkoriban nagy port vert fel. Végül soron a válogatás alapja a következő ismerv lett: azok az írók kerülnek be a Digitális Irodalmi Akadémiába, akik Kossuth-díjjal vagy Babérkoszorúval rendelkeznek.

– *És csak az élők.*

– Akkor csak élő szerzők kerültek be, a programnak kiegészítő része lett a posztumusz rész. Az első három évben a tagok választották az előző 50 évben elhunyt írók közül évente 5-5 úgynevezett posztumusz tagot, akiknek szintén a teljes életművét feldolgoztuk. Ilyen módon 15 korábban vagy a közelmúltban elhunyt író is tagja lett az akadémiának. Ezen túlmenően minden évben egy új tagot választanak az akadémia tagjai. Tehát az induláskor volt csak feltétel az, hogy Kossuth-díjjal vagy Babérkoszorús kitüntetéssel rendelkezzen az adott személy, a későbbiekben az új tagok kiválasztásában semmilyen módon nem volt ez feltétel.

– *A posztumusz felkerülő szerzők köre már nem bővül, tehát most már csak élő szerzők kerülnek fel?*

– Mi minden évben kísérletet teszünk arra, hogy a költségvetésünket kiegészítsék ezzel, de az első három év után eddig még nem jártunk sikerrel. Nagyon jó lenne, ha ezt a részt is bővíthetnénk.

– *Tehát nem elhatározás kérdése volt, hogy lezárták a posztumusz szerzői kört, hanem ennek anyagi okai vannak.*

– Igen. Ez az első évben körülbelül 15 millió forintos költségtöbbletet jelentene, és ezt azóta nem sikerült a költségvetésünkbe beépíteni. Egyébként nagyon jó lenne, ha folytatódhatna, mert nagyon jónevű írók kimaradtak. Különösen ha azt is számításba vesszük, hogy időközben megváltozott a szerzői jogi törvény, és nem 50 év a művek szerzői jogi védelme, hanem 70 év. Így most az 1933 után elhunyt szerzők művei is szerzői jogi védelem alatt állnak, ezért az ő műveiket nem tudjuk „szabadon” feldolgozni, de persze mások is csak az örökösök hozzájárulásával jelentethetik meg őket.

– *Milyen tervei vannak a DIÁ-nak az elkövetkezendő évekre?*

– Ez nagyon nehezen megválaszolható kérdés. Éppen most írom azt a levelet, amelyet már több évvel ezelőtt is megírtam: hogy ti. a Digitális Irodalmi Akadémiának a jogi és intézményi feltételeit jó lenne tisztázni. A Digitális Irodalmi Akadémia ugyanis nem jogi személy, hanem mindig valamilyen más intézménynek a részeként működik. Kezdődött azzal, hogy a Kortárs Irodalmi Központon belül létrejött a Digitális Irodalmi Akadémia, s ott a kortárs irodalommal foglalkozó intézményrésznek az egysége volt. Azt hiszem, szakmai értelemben, nagyon jó helyen volt. Ráadásul a posztumusz programnak az is része volt, hogy a jogörökösöktől nem pusztán az internetes közlés jogát vásároltuk meg, hanem a kézirat-hagyatékot vagy a hagyaték egy részét is, ami a Petőfi Irodalmi Múzeumnak a kéziratárába került. Tehát nagyon különleges és nagyon érdekes hagyatékok és hagyatékreszek kerültek be a múzeumba, és váltak a közgyűjtemény részévé és ezáltal bárki által kutathatóvá. 1998-ban pályázat útján nyertem el a Kortárs Irodalmi Központ vezetését, akkor az a Magyar Irodalom Házának a főigazgató-helyettesi beosztása volt, 2000-ben azonban a Kortárs Irodalmi Központ megszűnt. 1998 nyarán az intézménynek a nevét megváltoztatták, a Magyar Irodalmi Múzeum visszakapta Petőfi nevét, és Petőfi Irodalmi Múzeum lett. Az egész nagy intézményt akkor a Magyar Irodalom Házáról átkeresztelték Petőfi Irodalmi Múzeum és Kortárs Irodalmi Központ névre. A névváltoztatás mögött a működésről szóló viták álltak. Erős támadások indultak meg a Kortárs Irodalmi Központ ellen. Ezeket a támadásokat 1998 őszén az intézmény még túlélte, de 2000-ben már nem. Akkor meg is szüntették, egyedül a Digitális Irodalmi Akadémiát hagyták meg a működési területéből, amit aztán a Neumann János Digitális Könyvtár keretei közé helyeztek. Egy bérelt irodába költöztünk, és a Neumann Könyvtáron belül mint szerkesztőség működünk.

– *Ez azt is jelenti, hogy mindig az éves költségvetéstől függ a Digitális Irodalmi Akadémia léte, azaz évről évre pályázni kell ezért?*

– Igen, igen.

– *Tehát nem lehet tudni, hogy öt év múlva mi lesz a DIÁ-val?*

– Azt se lehet tudni, hogy jövőre mi lesz. Minden évben pályázatot nyújtunk be, és mindig a pályázat elbírálásától függ, hogyan tovább. Tehát amikor azt kérdezi, hogy milyen céljaink vannak, azt kell, hogy mondjam: elsődleges célunk az, hogy olyan jogi intézményi kereteket biztosítson a minisztérium, amelyek hosszabb távú célok megvalósítását is lehetővé teszik. A kezdet kezdetén kidolgoztuk a rendszert, akkor még hosszabb időszakra tudtunk tervezni. Az első pályázatnál a Nemzeti Kulturális Alap két és fél évre vállalt garanciát. Most új szakmai programba nem nagyon kezdünk bele, mert elég kevés az olyan, amelyet egy éven belül be lehet fejezni. Bár most egy informatikai fejlesztést kidolgoztunk, és ennek eredményeként az internetes szolgáltatás fejlettebb környezetben valósul meg. Ez elsősorban a keresésekre vonatkozik. A szolgáltatás fejlesztése permanens feladat, mert ahogy az internet fejlődik, úgy alkalmazkodni kell, és időről időre ki kell dolgozni új megoldásokat. Ez az egyik része. A másik a tartalmi, irodalmi rész. Ott fölgyűlik egy óriási bibliográfiai anyag, amelyet sokkal jobb lenne adatbázisba szervezni, mert úgy sokkal pontosabb lenne a feldolgozás, ami szintén a céljaink között szerepel. Hogyha valakiről szóló irodalomról van szó, cikkről, tanulmányról, esszéről, akkor magát ezt az írást is digitalizálnánk, és ez

is elérhetővé válna. Kertész Imre kapcsán sokakban fölmerült, hogy mikor mit írtak róla. A Sorstalanság 1975-ös megjelenésekor megjelent cikkeket is pillanatok alatt el lehetne érni az adatbázisban, és akkor ez egy szerves egységgé nőne ki magát.

– *Valamit a felhasználókról tudna mondani? Van kép arról, hogy kik azok, akik látogatják ezeket az oldalakat vagy letöltik a műveket?*

– Nincs és nem is lehet. Azokról kapunk némi információt, akik valamilyen kifogással élnek, levelet írnak vagy az örömeiket fejezik ki. Ők vannak azonban kevesebben, mert a többség csak szó és visszajelzés nélkül egyszerűen használja a rendszert.

– *Inkább csak azt lehet tudni, hogy hányan látogatják.*

– Így van. Azonban ez is nagyon nehezen mérhető, mert ha valaki belép, és egy szerzőn belül újabb és újabb műveletet hajt végre, és újabb művébe megy be, akkor az új felhasználónak vagy új érdeklődőnek minősül. Tehát ha valaki két verset néz meg, az már két felhasználónak számít, holott lehet, hogy csak egy volt.

– *A szerzők miként vélekednek a Digitális Irodalmi Akadémiáról?*

– Ők fantasztikusan örülnek annak, hogy létezik egy ilyen állami mecénatúra. Ezt a kifejezést használom szívesebben az írók támogatása helyett, mert az az íróknak bizonyos degradálása, hogyha az állam támogatja a szegény sorsú írókat. Egyébként is: ez valóban mecénatúra, mert olyan értékes művekért fizet az állam, amelyeket fölhasználunk és megjelentetünk. Nem támogatjuk őket, hanem a szellemi terméküket vásároljuk meg. Igaz: havonta a minimálbér négyszeresét fizetjük, a szokásos árnál magasabb összeget kapnak, tehát ilyen értelemben támogatás. Mecénatúra viszont, hogy ezáltal olyan helyzetbe hozzuk őket, hogy újabb műveket tudjanak létrehozni. Nekik erről nagyon jó a véleményük, mert Magyarországon az írók valóban nem tudnak pusztán az írói tevékenységükből megélni, még a leghíresebbek, a legtöbb könyvet megjelentetőik sem. Rakovszky Zsuzsa nyilatkozta egyhelyütt: az tette lehetővé, hogy a most nemrégiben megjelent regényét megírja, hogy a Digitális Irodalmi Akadémiának a tagja, s így önfenntartását nem fordításokkal kellett biztosítania. Ha tehát egy íróban munkál valami, és könnyebbé tudjuk tenni, hogy ezt megírja, ez határtalan öröm.

* * *

Hámory Zsófiát, a DIA irodalmi szakértőjét a szerkesztésről, a digitalizálási folyamat részleteiről kérdezem.

– Jelenleg 62 író található a DIA honlapján, s mindegyiküknek saját szakértője van. Célunk, hogy teljes életműveket digitalizáljunk. Most már az egész digitalizálási folyamatot mi végezzük. A szakértő kiválasztja az általa legjobbnak vélt kiadásokat, köteteket, és akkor kezdődik a mi munkánk. Természetesen ezekben a kötetekben is vannak hibák szép számban, amelyeket a szakértővel együtt próbálunk javítani: a vitás kérdésekben ők döntenek. A cél az, hogy lehetőleg hibátlan művek kerüljenek fel. Az írókkal kevésbé közvetlen a kapcsolatunk. Teljes életmű még kevés esetben olvasható. Van, akitől már nagyon sok írás fent van a világhálón, de néhány esetben kissé le vagyunk maradva. Folyamatosan dolgozzuk fel

a műveket, ami havonta kb. 300 ívet jelent. Egy könyv digitalizálása mintegy 2-3 hónapig tart. Ez konkrétan azt jelenti, hogy a szövegeket először beszkenyeljük, felismertetjük, majd miután jónéhány korrektúrafordulón keresztülment, a szakértő véleményezi magát a digitalizálást. Ezután javítjuk a szövegeket, és úgy kerülnek fel az internetre. Ott a műveken kívül a szakértő által elkészített életrajzot, bibliográfiát, szakirodalmat is olvashatnak, és a szakértőtől is tájékoztatjuk a felhasználót. A művek ingyenesen olvashatók, letölthetők. Ahhoz, hogy valaki olvasson, nem kell folyamatosan az internet előtt ülnie, ki is nyomtathatja a könyveket, ha úgy kívánja. A digitalizált megjelenésnek megvan az az előnye a könyvvel szemben, hogy kereshető a szöveg. Ha valaki csak a műfajt, az író nevét vagy egy címtörédket tud, annak alapján is megtalálhatja a művet, ha a 62 író valamelyikének alkotása.

– *Mennyire kísérik figyelemmel a szerzők a műveik digitalizált sorsát?*

– Van, aki figyelemmel kíséri, hogy hányan töltötték le a műveit. Határ Győző például Angliából folyamatosan érdeklődik. Van, akit az is érdekel, milyen sorrendben kerülnek fel a művei, s néhányan a vitás kérdésekben is segítségünkre vannak. Ám akad olyan is, akivel két év alatt semmiféle kapcsolatunk nem volt, csak a szakértőjével, vele is kevésbé intenzíven. Vagyis nagyon változó a viszonyuk.

Tudni kell, hogy ez gondozott szöveg, tehát annál semmiképpen nem rosszabb, mint ami könyvben megjelenik, sőt jobb. Azt nem állítom, hogy hibátlan, de remélhetőleg még a legjobb könyvkiadásnál is jobb kiadás. Az is változó, hogy a szakértők mennyire működnek közre intenzíven. Az az elv, hogy irodalmi kérdésekben vagy legalábbis a szöveget érintő dolgokban mi nem döntünk: ez legyen a szakértő feladata. Rengeteg helyesírási probléma van, ami irodalmi kérdésket is felvet. Például egy adott szövegváltozat, írásmód mennyiben a költői, írói szabadság része, mert akkor ezeket meg kell őrizni, hiszen a szerző így használta, akár helytelenül is. De lehetnek nyomdahibák is, ezeket viszont korrigálni kell. Ebben van segítségünkre a szakértő.

– *Már Magos Györggyel is beszélünk a felhasználókról, a visszajelzésekről. Neked milyen tapasztalataid vannak?*

– Kertész Imre kapcsán kaptunk nagyon sok visszajelzést a felhasználóktól. Ő időszámítási pont nálunk, mert előtte sokkal ritkábban jöttek e-mailek. Gyakran előfordul, hogy hiányolnak szerzőket, s ilyenkor igyekszünk elmagyarázni, hogy kik is a DIA tagjai.

– *Miként történik a választás?*

– Évente összehívunk egy közgyűlést, amikor az írók is találkozhatnak egymással és mi is velük. Ekkor szavazásos úton, demokratikusan mindenki ajánlhatja az általa kiválasztott kortárs írókat. Aztán a több forduló során szűkül a kör, és a végén egy név marad. Bárkit jelölhetnek az élő alkotók közül, nem kell az illetőnek Kosuth-díjjal vagy Babérkoszorúval rendelkeznie, ez csak az induláskor volt szempont. 2003-ban visszamenőleges hatállyal például így lett tag Bella István.

– *Kertész Imre oldalának népszerűsége azt jelentette, hogy olyanok is értesültek ennek a digitalizált változatnak a létéről, akik esetleg előzőleg nem is tudtak róla?*

– Természetesen. Nagyon sok e-mailt kaptunk olyanoktól is, akik még soha nem használták soha a honlapunkat. Fantasztikus dolognak, s tőlünk kérdezték, miért nem tudtak erről korábban. A legtöbb kérdés azzal kapcsolatban jött, miként tudják

letölteni a műveket. Ez azt jelenti, hogy nemcsak nézegették, olvasgatták a honlapot, hanem birtokba is vették. Nagyon érdekes volt, hogy hibákat is jeleztek, eszerint végig is olvasták a műveket. Van hozadéka hosszútávon is ennek, mert aki most ismerte meg a honlapunkat, látja, hogy 62 kortárs író életművét mutatjuk be. Egy részük már tananyag, így a középiskolások, egyetemisták is használhatják tanulmányaikhoz. Biztos vagyok benne, hogy egy kicsit megváltozott a használói kör is. A kapott e-mailekből az derült ki, hogy sok az egyetemista olvasónk. Többen írták, hogy a családban letöltötték a műveket, mert „szájhagyomány útján” terjedt a szolgáltatás.

Megjelentettük Kertész Imre műveit CD-ROM-on. Erről is várjuk a visszajelzéseket.

– *Hogy látod, miként viszonyulnak a felhasználók a szövegek digitalizált változatához?*

– Az irodalomtól szerintem még ódzkodnak az emberek az interneten. Nagyon sokszor megkapjuk azt a kérdést, hogy ennek mi értelme van. Többen azt gondolják, hogy ezzel helyettesíteni kívánjuk a könyvet, holott nyilván nem erről van szó. Itt leginkább a keresési lehetőség jelenti a többletet, illetve a széles nyilvánosság. Én magam se gondolom, hogy valaki a tőlünk letöltött művet fogja a gépén olvasni egy könyv helyett, még azt se gondolom, hogy a kinyomtatott változatot. Bár Kertész Imre kapcsán kiderült, hogy praktikus dolog ez „könyvpótlékként” is: ki tudták nyomtatni, amikor éppen nem volt kapható. De nem kell feltétlenül összehasonlítani a könyv és a digitalizált változat funkcióját: ezek nyilván egymást kiegészítő lehetőségek. Szerintem ezt még nem ismerték fel annyian, mint ahányan mondjuk egy elektronikus könyvtár praktikusságát.

– *Nyilvánvaló, hogy a kézbe vehető könyv, a papír alapú változat más.*

– Persze. Ám szerintem nagyon sok olyan lehetőség van, amivel az elektronikus változat rendelkezik. Volt úgy, hogy szórólapot csináltunk egy rendezvényre, és mi magunk is a honlapunkon kerestünk idézetet hozzá, ami lényegesen egyszerűbb volt, mint napokig böngészni versesköteteket.

Mindenesetre a Kertész Imre-láz kapcsán derült ki számomra is egyértelműen, hogy erre van igény.

– *Kik a legnépszerűbb szerzői a DIÁ-nak?*

– Most Kertész Imre volt a legkeresettebb, de például Esterházyt is sokan töltik le. Az ismertebb kortárs szerzők a keresettebbek: például Parti Nagy Lajos, Tandori Dezső, de posztumusz tagjainkat is sokan olvassák: Nemes Nagy Ágnes vagy Pilinszkyt. Sokan nem értik, miért nincs köztük Déry Tibor, Weöres Sándor, Ottlik Géza vagy Örkény István. Nos, volt, akit megválasztottak volna közülük, csak nem sikerült megegyezni az örökösökkel. Ők úgy gondolták, hogy ez rontaná a könyvek eladását. Én ezt nem igazán hiszem, szerintem ilyen összefüggés nincsen. Azt is mondhatnám, bárcsak néznének minket annyian az interneten, hogy ilyen értelemben konkurencia lennénk. De azt gyanítom: akik ránk találtak Kertész Imre kapcsán, azok többségükben – amikor újra lehetett kapni –, biztosan megvették a könyveket is.

Péterfi Rita